



محمد تقی مصطفوی

## آثار تاریخی تهران و اطراف

● مرحوم محمد تقی مصطفوی در ماههای آخر حیات به تألیف کتابی مشغول بود . این کتاب از لحاظ معرفی آثار تاریخی زیارتی تهران و اطراف آن واجد اهمیت است . آن مرحوم خلاصه‌ای از مطالب آن را برای اطلاع تهیه کرده بود و طی نامه‌ای برای مجله فرستاده بود . اینک به یاد آن فقید گرامی چاپ می‌شود .  
آینده

\* \* \*

در میان بناهای فراوان دوران اسلامی ، زیارتگاههای ایران از نظر هنر معماری و شیوه‌های ساختمانی ویژگی‌هایی مربوط به خود دارد ، وجود کانون یا هسته مرکزی در هر زیارتگاه و به فراخور مقام و اهمیت هر کدام آنها احداث بناها و متعلقات مربوط بآن همچون رواقها - ایوانها - صحنها - مدرسه‌های علوم دینی و احیاناً " بناهای عام‌المفعه مانند آب انبار و کاروانسرا و نظایر آنها در پیرامون بنای اولین عامل عمده بوجود آمدن چنین ویژگی‌هایی است . همچنین گنبد‌های هرمی ( کلاه‌رویشی) و مخروطی (کله قندی) بطور کلی بر فراز زیارتگاهها و آرامگاههای شخصیت‌های بزرگ در گذشته خودنمایی می‌کند .

تدوین کتابی درباره "زیارتگاههای تهران بزرگ ( که گورهای جداگانه تاریخی بیرون از زیارتگاهها هم ضمن آن معرفی گردد) فرصتی است که تا حدی در این زمینه مطالبی نگاشته آید . علاوه بر آن انجام چنین خدمت از چند بابت به شرح زیر هم معید بنظر می‌رسد :

- ۱ - از لحاظ مذهبی و جلب توجه طبقات مختلف به پاس حرمت آثار گذشته ملی که جنبه دینی هم دارد .
- ۲ - از نظر تاریخی و معماری .
- ۳ - جنبه انسانی و فرهنگ مردمی و سنت‌های دیرین و انجام نذرها و اطعام و غیره که در هر گوشه و کنار کشور در اینگونه محلها انجام می‌گردد .
- ۴ - کمک به حفظ محیط زیست .
- ۵ - پردیس‌های ساده عملی برای توده مردم .

۶- برگ‌هایی از شناسنامه پایتخت‌کشور باستانی که گروهی آن را شهر بی‌هویت معرفی می‌کنند.

۷- افزایش علاقه خانواده‌های متعدد که آرامگاه نیاکان و بزرگان منسوب به ایشان در کتاب ذکر می‌گردد.

توضیحاتی هم در پایان مطلب نوشته شده است که تقاضای توجه بآنرا نیز می‌نماید.  
۸- جنبه‌های دیگری که در طول زمان بیشتر و بهتر محسوس خواهد شد، از جمله آنها شاید انگیزه‌ای شود تا گروهی از علاقمندان و دوستداران چنین موضوعی در شهرهای دیگر ایران به انجام نظیر اینگونه پژوهش و بررسی بپردازند و با استفاده از تالیفات گذشتگان در این زمینه‌ها منشاء خدمتی بهتر گردند.  
آنچه مورد درخواست خواهد بود:

- ترسیم طرح موقعیت محل برای هر زیارتگاه.
- نقشه بنا که قسمتهای قدیم و الحاقی دوره‌های مختلف بعدی را بنمایندبا تعیین حرم و ضریح و وضع بنا یا خیابان یا بازار یا کوچه‌هایی که از کنار آن می‌گذرد.
- عکس از جهات مختلف.
- چگونگی ضریح و مرقد و داخل ضریح.
- تمام نوشته‌های تاریخی بنا و صندوق و در و غیره.
- گورهای شخصیت‌های مدفون در هر بقعه یا کلیسا یا هر مکان متبرک دیگر یا در محوطه‌های مربوط به هر کدام ( تا حد امکان و تا آنجا که مناسب باشد )
- ویژگیهای معماری: آثار هنری - کاشیکاری - آینه‌کاری - حجاری - گچبری، نقاشی و خاتم و غیره.
- توصیف فضا و محوطه و درختان و آب و جلوخان و سردر و آب‌انبار و آشپزخانه و محل قربانی ( اگر مورد دارد )
- اختصاص معماری یا شهرت ویژه مثلا " امامزاده ارغوان - امامزاده گل‌زرد - امامزاده آب‌اندرمان و امثال آن .
- افسانه و معتقدات مردم ساده دل درباره هر کجا .
- چند نقشه از بخشهای مختلف شهر تهران که محل زیارتگاهها در روی آن‌نموده شود ( با توجه به اینکه انجام این منظور بر روی یک برگ نقشه تهران بزرگ عملی و مفید بنظر نمی‌رسد ) .

## فهرست اجمالی آثار مورد نظر در کتاب نامبرده

الف - تهران قدیم در محدوده شاه طهماسبی :

- ۱ - بقعه سید اسماعیل، خیابان سیروس (قدیمترین تاریخ موجود در آن ۸۸۶ هجری)
- ۲ - بقعه امامزاده یحیی، گذر امامزاده یحیی (۸۹۵ هجری)
- ۳ - بقعه امامزاده زید و گور لطفعلیخان زند، بازار (۹۰۲ هجری).
- ۴ - بقعه سید ناصرالدین که مردم سید نصرالدین می گویند، خیابان خیام (۹۹۳)
- ۵ - بقعه سید ولی، بازار
- ۶ - امامزاده ابراهیم، گود زنبورک خانه
- ۷ - بقعه چهل تن، بازار
- ۸ - بقعه هفت تن، بازار
- ۹ - امامزاده روح الله، خیابان باب همایون
- ۱۰ - امامزاده نورالله، خیابان باب همایون
- ۱۱ - امامزاده غیبی، بازار عباس آباد
- ۱۲ - بقعه هفت دختران، خیابان سیروس
- ۱۳ - امامزاده سید اسحق که چهارده معصوم هم می نامند، خیابان ناصر خسرو
- ۱۴ - کلیسای طاطاوس، بازار حضرتی
- ۱۵ - کلیسای گورک، کوچه کلیسا (در خونگاہ)
- ۱۶ - بقعه پانه عطا، محله کلیمیان
- ۱۷ - حسینیه و آرامگاه آقا سید آقا جان، خیابان سیروس
- ۱۸ - چنار نظر کرده در یک خانه واقع در کوچه صدر اعظم (اگر هنوز موجود باشد)،  
خیابان پامنار<sup>۱</sup>

ب - محدوده توسعه سال ۱۲۸۴ هجری.

- ۱ - آرامگاه آقا شیخ هادی نجم آبادی، خیابان آقا شیخ هادی (رازی)
- ۲ - آرامگاه صبیح الدوله و افراد دیگر خاندان هدایت، خیابان اسلامبول
- ۳ - آرامگاه حاجی شیخ علی اصغر بروجردی و گور گروهی از مجاهدین مشروطیت و سربازان سیلاخوری محمد علیشاهی، کوچه نزدیک چهار راه امیر کبیر و سیروس.
- ۴ - آرامگاه سردار فیروزکوهی، خیابان آقا شیخ هادی (رازی)

۱ - در این قسمت از تهران مقبره فتح الله خان شیبانی در خیابان امیریه هست

- ۵- آرامگاه سه نفر از شهیدان مشروطیت ایران ( میرزا جهانگیرخان مدیر صور - اسرافیل ، میرزانشیرالدوله ملک‌المکلمین ، قاضی ارداقی ) ، خیابان مخصوص .  
 ۶- بقعه سرقبر آقا ( آرامگاه خاندان امام جمعه تهران ) ، انتهای جنوبی خیابان سیروس .

۷- آرامگاه صفی‌علیشاه ، خانقاه صفی‌علیشاه

۸- آرامگاه حاجی علی‌آقا ( ؟ ) طهرانچی در مسجد قائم ، خیابان سعدی

### ج - تهران بزرگ

- ۱ - آستانه‌های حضرت‌عبدالعظیم (ع) و امامزاده حمزه و سایر متعلقات آنها و امامزاده طاهر یا صحنها و رواقها و سردرها و ایوانها ( از دوران آل‌بویه به بعد ) ، شهر ری .

۲- امامزاده عبدالله (ع) ، ( ۱۲۷۴ هجری ) ، شهر ری

۳- امامزاده ابوالحسن (ع) آب‌اندرمان ( ۱۲۵۷ هجری ) ، تاریخی برزنجیر آن که

از بین رفت ) ، شهر ری .

۴- بی‌بی‌زبیده (ع) ، ( ۱۲۷۱ هجری ) ، شهر ری .

۵- شیخ صدوق ( ابن بابویه ) ، شهر ری

۶- بی‌بی‌شهربانو ( دوره‌های ساسانی - آل‌بویه - صفویه - قاجاریه ) ، شهر ری .

۷- امامزاده هادی (ع) مسجد ماشاء‌الله ( شاه طهماسب اول به بعد ) ، شهر ری

۸- سه دختران و دوبرادران ، شهر ری .

۹- باغ آرامگاه آقا سید محمد صادق طباطبائی ، شهر ری .

۱۰- جوانمرد قصاب ، شهر ری .

۱۱- نقاره‌خانه ( محل آرامگاه یکی از شهرباران آل‌بویه ) ، شهر ری

۱۲- تپه‌گیری ( محل آرامگاههایی از دوران آل‌بویه ) ، شهر ری

۱۳- برج طغرل ، شهر ری

۱۴- آرامگاه ابراهیم خواص ، شهر ری

۱۵- صفائیه ، چشمه علی

۱۶- بقعه امامزاده حسن (ع) ، ( ۱۲۷۶ هجری ) ، جی‌علیا

۱۷- بقعه امامزاده معصوم (ع) ، ( ۱۰۴۰ هجری ) ، بریانک

۱۸- زیارتگاه هفت چنار ، بریانک

۱۹ - بقعه امامزاده عبدالله (ع) ، جی

۲۰ - بقعه شیخ عبدالله طرشتی (۹۵۴ هجری - سنگ گور) ، طرشت

۲۱ - شاهزاده قاسم ، طرشت

۲۲ - بقعه امامزاده عون علی وزین علی (ع) ، پونک

۲۳ - بقعه علی ابن محمد ملقب به قاضی صابر (۱۳۰۳ هجری) ، ونک

۲۴ - بقعه معصوم صالح (ع) ، ( ۹۸۶ هجری ) ، فرحزاد

۲۵ - بقعه امامزاده ابوطالب (ع) ، فرحزاد

۲۶ - بقعه سید محمدرضا (مرضی) ، کن

۲۷ - امامزاده علی افسس و حسین اصغر ، کن

۲۸ - امامزاده جعفر ، کن

۲۹ - امامزاده شعیب ، کن

۳۰ - بقعه سید محمد ، کن

(باحتمال زیاد در کن و سولقان زیارتگاههای دیگری هم باید وجود داشته

باشد که نیازمند بررسی و فرصت مناسب است)

۳۱ - بقعه امامزاده داود (ع) ، ( ۱۲۸۳ هجری ) ، امامزاده داود .

۳۲ - بقعه امامزاده سید محمد ولی (ع) ، ( ۱۲۴۸ هجری ) ، درکه .

۳۳ - بقعه امامزاده مطیب (ع) ، اوین

۳۴ - چند گور شخصیت‌های خاندان سالور ، اوین

۳۵ - بقعه امامزاده عزیز ، اوین

۳۶ - بقعه امامزاده اسمعیل (ع) ، قلپک

۳۷ - گور شادروان حاجی میرزایحیی دولت آبادی ، قلپک

۳۸ - بقعه امامزاده صالح (ع) ، ( ۱۲۱۰ هجری ) ، تجریش

۳۹ - بقعه امامزاده قاسم (ع) ، ( ۹۶۳ هجری ) ، امامزاده قاسم و مقابر رجال و ابدادران \*

۴۰ - بقعه امامزاده ابراهیم ، پس قلعه

۴۱ - بقعه امامزاده علی اکبر (ع) ، چیدر

۴۲ - بقعه امامزاده اسمعیل (ع) ، چیدر

۴۳ - گور شادروان مهدیقلی هدایت ( حاجی مخبرالسلطنه ) ، دروس

۴۴ - بقعه امامزاده (سالم ، ابوطالب ، رضا ، رحیم) پسران شیت کاظم فرزند علی -

بن الحسین ، لویزان .

۴۵ - بقعه چهل تن ، دولاب

۴۶ - بقعه سیده ملکه خاتون ، دولاب

۴۷ - بقعه امامزاده اهل ابن علی ، دولاب

۴۸ - گورستان قدیمی در مشرق تهران که بخشی از آن هم برای گورستان لهستانی که در دوران جنگ دوم جهانی به تهران آمدند تخصیص داده شده و گور دکتر کلوکه D.L.E. Cloquet فرانسوی دربار ایران ( در گذشته در ۲۴ اکتبر ۱۸۵۵ ) هم در آنجاست .

یقیناً " در آبادی‌های واقع در مغرب و جنوب غربی تهران بزرگ و احیاناً " سایر نقاطی که با گسترش تهران بخشی جدید از پایتخت کشور را بوجود می‌آورد زیارتگاهها یا کورهای تاریخی قرار دارد که ضمن عمل و اجرای کار بهتر چگونگی معلوم و بوجود آنها پی برده خواهد شد .

در سال‌های ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۱ خورشیدی سلسله مقالاتی درباره تعدادی از این زیارتگاهها تهیه و در مجله اطلاعات ماهانه چاپ شد و از آن موقع یادداشتهای دیگری هم فراهم نموده است .

درباره آستانه حضرت عبدالعظیم (ع) رساله مستقل جداگانه در ۱۳۳۰ و راجع به بقعه بی بی شهربانو هم مقاله مفصلی ضمن مجلد سوم گزارشهای باستان شناسی در سال ۱۳۳۴ خورشیدی تهیه نموده‌ام که به چاپ رسیده است و در این دو مورد نیز بررسیها و پژوهشهای بعدی انجام گرفته اطلاعاتی افزون از پیش گردآوری شده است .

\* - (مقار در کورستان ظهیرالدوله (ایرج میرزا ، پروین دولت آبادی ، ملکا الشعرای

سهار و . . . . . ۱۰۱۰۱۰۰۰)

آینده - حوسحنانه نه نوجهی که انجمن آثار ملی کرده است اوراق و یادداشتهای مرحوم مصطفوی به دست آمده و تنظیم شده است و به همت انجمن مذکور و مباشرت فاضل جوان آقای هاشم محدث به زیر چاپ رفته است . این اهتمام را باید ناشی از نیت صافی و روح معرفت حوی مصطفوی دانست .